University of Tehran
Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Social Studies and Research in Iran

Home page: https://jisr.ut.ac.ir/?lang=en

E- ISSN: 2588-6355

Construction of Child Labor in the Context of Iran's Virtual Space

Mohammad Abbaszadehi[1] | **Mohammad Bagher Alizadeh Aghdam**[2] | **Tavakkol Aghayari Hir**[3] | **Ali Zare**[4]

[1]. Urban and Rural Sociology Research Group, Institute for Social Research, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

[2]. Sociology of Health Research Group, Institute for Social Research, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: m.alizadeh@tabrizu.ac.ir

[3]. Sociology of Health Research Group, Institute for Social Research, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: t.aghayari@tabrizu.ac.ir

[4]. Corresponding Author, PhD Candidate in Sociology, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: durushu11@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 19 December 2025
Received in revised form: 29 January 2026
Accepted: 14 February 2026
Published online: 23 September 2026

Keywords:
Child labor, Cyberspace, Fears, Media literacy, Social construction

ABSTRACT

This study examines the social construction of virtual child labor in Iran, exploring how children's social identities are formed at the intersection of the digital lifeworld and economic and communicative relations. In this study, virtual child labor is not regarded as a natural or self-evident category, but as a phenomenon shaped through social, cultural, and symbolic processes.

The research was conducted using a qualitative approach and a digital ethnographic method. Data were collected through participant observation on virtual platforms and in-depth, semi-structured interviews with stakeholders in this field, including children engaged in online labor, parents, media activists, and children's rights advocates. The data were analyzed using thematic analysis through three stages of open, axial, and selective coding.

The findings indicate that children's identities in the context of virtual labor are dynamically constructed through interactions among family members, peers, support institutions, and the media. The data analysis yielded four main categories: From Home to Peers, concerning communication networks influencing social identity; Hidden Expectations, Overt Behavior, concerning the representation of roles under platform-driven demands; Hidden Fears, addressing tensions associated with surveillance and visibility anxiety; and Identity in the Light of Hope, concerning agency rooted in hope and self-actualization. Moreover, the boundary between play, entertainment, and labor in children's digital lifeworlds is continually blurred and redefined.

The findings underscore the necessity of revising supportive policies and developing ethical-legal frameworks to address the emerging phenomenon of child labor in cyberspace. The results of this study can assist policymakers, support institutions, and researchers in better understanding the challenges and opportunities facing children in this space and in designing effective protective measures.

Cite this article: Abbaszadeh, M., Alizadeh Aghdam, M. B., Aghayari Hir, T., & Zare, A. (2026). Social construction of child labor in the context of Iran's virtual space. *Social Studies and Research in Iran*, 15 (3), 45-64. https://doi.org/10.22059/jisr.2026.406620.1689

Author(s) retain the copyright. Publisher: University of Tehran Press
DOI: https://doi.org/10.22059/jisr.2026.406620.1689

Extended Abstract

Introduction

The rapid integration of digital platforms into everyday life has profoundly transformed children's social interactions, identity formation, and economic participation. While social media facilitates entertainment and communication, it also enables content production and income generation. Within this shifting landscape, the virtual child worker has emerged—a child whose online activities transcend ordinary leisure to become organized, economically valuable labor. Despite the increasing visibility of this phenomenon, it remains inadequately recognized within existing legal and institutional child-protection frameworks.

This study conceptualizes virtual child labor as a socially constructed phenomenon rather than a self-evident category. Drawing on Beck's risk society perspective, the study examines how technological developments create new forms of risk alongside opportunities for social participation. From a social constructionist perspective, the boundaries between childhood and work, leisure and labor, and creativity and exploitation are not fixed; they are shaped by social meanings, cultural norms, family practices, and economic structures. Accordingly, this study examines how the status of the virtual child worker is constructed within the Iranian digital environment and how this process relates to children's identities, rights, and lived experiences.

The theoretical framework integrates social constructionism, symbolic interactionism, Goffman's dramaturgical approach, and Bourdieu's theory of fields and capital, in conjunction with the attention economy. It posits that children's digital identities emerge through reciprocal interactions with families, peers, audiences, and platform algorithms. Algorithmic visibility and the necessity to compete for attention shape these interactions, where digital engagement is frequently converted into economic and symbolic capital. Thus, the study addresses: how is the virtual child worker constructed in Iran? What are the consequences for children's rights and identities? And what challenges does this pose for child-protection policies?

Method

This study employed digital ethnography to examine online social practices, focusing on children involved in economically beneficial content production. Parents and experts were also included as key information sources . Participants were selected through purposive and snowball sampling. Data were generated via online participant observation and 81 semi-structured interviews on platforms like Instagram, YouTube, and Rubika. Analysis followed Strauss and Corbin's grounded theory, using open, axial, and selective coding to integrate concepts into a coherent thematic framework .Ethical considerations were paramount; participant identities were strictly protected through pseudonyms. Trustworthiness was bolstered through data triangulation, member checking, and researcher reflexivity.

Findings

The analysis yielded four core categories: From Home to Peers, Hidden Expectations, Overt Behavior, Hidden Fears, and Identity in the Light of Hope. Collectively, these categories demonstrate that virtual child labor is shaped by intricate relationships between families, peers, audiences, and platforms, rather than individual choice alone.

The first category, From Home to Peers, illustrates how communication networks dictate social norms. Children internalize the meanings and techniques of digital labor through interaction with family members, friends, and influencers. Among peers, maintaining a professional-looking page often becomes a social norm, while successful digital figures provide templates for aspiration. Families frequently incentivize this participation, linking

online activity to social recognition, skill development, or financial contribution, thereby normalizing digital work as an ordinary component of childhood.

The second category, Hidden Expectations, Overt Behavior, describes the implicit social and commercial pressures shaping a child's public performance. Through constant impression management, children regulate their appearance, emotions, and language to satisfy audience feedback and algorithmic demands. The distinction between the front stage (the cheerful, confident online persona) and the backstage is stark; children often experience emotional distress, self-censorship, and profound pressure behind the scenes, creating a fragmented identity between the public persona and private lived experience.

The third category, Hidden Fears, addresses the anxieties inherent in the digital attention economy. Participants reported instability in income, the volatility of follower counts, intense competition, and concerns about educational and future prospects. Unlike traditional child labor, which may be characterized by physical isolation, these risks are technologically mediated and rooted in algorithmic unpredictability, visibility pressure, and continuous, public evaluation.

The fourth category, Identity in the Light of Hope, highlights children's agency and ambition. Hopes for fame, financial independence, and social mobility motivate continued engagement. Some children view online activity as a vital pathway to overcome social marginalization and validate their abilities. This hope is dual-natured: it fosters agency and self-confidence while simultaneously tethering the child's sense of self-worth to their popularity and economic utility.

Conclusion

The findings reveal that the identity of the virtual child worker in Iran is a dynamic construction emerging from the intersection of platform logic, the attention economy, and cultural expectations. This phenomenon is not merely an exercise of individual choice; it is embedded in unequal access to cultural, social, and economic capital. Digital participation offers opportunities for creativity and recognition, but it simultaneously threatens privacy, educational engagement, and psychological well-being. When such labor is mislabeled as mere leisure or family participation, the boundary between play and work becomes obscured, weakening existing protections. Therefore, policies must avoid binary approaches of prohibition versus total empowerment. Instead, families and schools should foster critical digital literacy and emotional self-regulation. An interdisciplinary approach, bridging sociology, child psychology, and media policy, is essential to protect children while respecting their agency in digital environments.

Acknowledgment: This article is extracted from the doctoral dissertation of the last author, Ali Zare, entitled A Sociological Understanding of the Social Construction of Virtual Child Labor, at the Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz. We would like to thank the Department of Sociology at the Faculty of Social Sciences, University of Tabriz. We also express our gratitude to the editorial team of the *Journal of Social Studies and Research in Iran* for their support and cooperation.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest..

دانشگاه تهران
دانشکده علوم اجتماعی
موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی

مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران

Home page: https://jisr.ut.ac.ir/?lang=en

شاپا الکترونیکی: ۶۳۵۵-۲۵۸۸

برساخت اجتماعی کودک کار در بستر فضای مجازی ایران

محمد عباس‌زاده[۱]| محمدباقر علیزاده اقدم[۲]| توکل آقایاری هیر[۳]| علی زارع[۴]

۱. گروه پژوهشی جامعه‌شناسی شهر و روستا، مؤسسه تحقیقات اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir
۲. گروه پژوهشی جامعه‌شناسی سلامت، مؤسسه تحقیقات اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: m.alizadeh@tabrizu.ac.ir
۳. گروه پژوهشی جامعه‌شناسی سلامت، مؤسسه تحقیقات اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: t.aghayari@tabrizu.ac.ir
۴. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم‌اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: durushu11@gmail.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۹/۲۸
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۷/۱

کلیدواژه‌ها:
برساخت‌اجتماعی، سواد رسانه‌ای، فضای مجازی، کودکان کار، هراس‌ها

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی برساخت اجتماعی کار مجازی کودک در ایران می‌پردازد و چگونگی شکل‌گیری هویت اجتماعی کودکان را در تلاقی زیست‌جهان دیجیتال و مناسبات اقتصادی و ارتباطی واکاوی می‌کند. در این مطالعه، کار مجازی کودک نه مقوله‌ای طبیعی و بدیهی، بلکه پدیده‌ای تلقی می‌شود که در فرایندهای اجتماعی، فرهنگی و نمادین شکل می‌گیرد.

پژوهش با رویکرد کیفی و به روش اتنوگرافی دیجیتال انجام گرفت. داده‌ها با مشاهدهٔ مشارکت‌آمیز در پلتفرم‌های مجازی و مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ذی‌نفعان این حوزه شامل کودکان کار آنلاین، والدین، کنشگران رسانه‌ای و مدافعان حقوق کودک گردآوری و سپس به روش تحلیل مضمون و طی سه مرحلهٔ کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند.

یافته‌ها نشان می‌دهد هویت کودکان در بستر کار مجازی، در تعامل میان اعضای خانواده، همسالان، نهادهای حمایتی و رسانه‌ها به‌صورت پویا برساخته می‌شود. تحلیل داده‌ها به شناسایی چهار مقولهٔ اصلی انجامید: از خانه تا همسالان، ناظر بر شبکه‌های ارتباطی مؤثر بر هویت اجتماعی؛ انتظارات پنهان، رفتار آشکار، ناظر بر بازنمایی نقش‌ها تحت تأثیر الزامات پلتفرمی؛ هراس‌های پنهان، ناظر بر تنش‌های مرتبط با نظارت و اضطراب دیده‌شدن؛ و هویت در پرتو امید، ناظر بر عاملیت برخاسته از امید و خودشکوفایی. همچنین مرز میان بازی، سرگرمی و کار در زیست‌جهان دیجیتال کودکان پیوسته مبهم و بازتعریف می‌شود.

یافته‌ها بر ضرورت بازنگری در سیاست‌گذاری‌های حمایتی و تدوین چارچوب‌های اخلاقی–حقوقی برای مواجهه با پدیدهٔ نوظهور کار کودکان در فضای مجازی تأکید می‌کنند. نتایج این پژوهش می‌تواند به سیاست‌گذاران، نهادهای حمایتی و پژوهشگران در فهم بهتر چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی کودکان در این فضا و طراحی راهکارهای حمایتی مؤثر یاری رساند.

استناد: عباس‌زاده، محمد، علیزاده اقدم، محمدباقر، آقایاری هیر، توکل و زارع، علی (۱۴۰۵). برساخت اجتماعی کودک کار در بستر فضای مجازی ایران. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۵(۳)، ۴۵-۶۴. https://doi.org/10.22059/jisr.2026.406620.1689

نویسندگان حق نشر و حقوق کامل انتشار را حفظ می‌کنند.

ناشر: مؤسسهٔ انتشارات دانشگاه تهران
DOI: https://doi.org/10.22059/jisr.2026.406620.1689

۱. مقدمه و بیان مسئله

گسترش استفادهٔ کودکان از پلتفرم‌های دیجیتال، نقش این فضاها را در تجربهٔ روزمره، تعاملات اجتماعی و شکل‌گیری هویت آنان بیش از پیش برجسته کرده است. بسیاری از کودکان از رسانه‌های اجتماعی نه‌تنها برای سرگرمی و تعاملات روزمره، بلکه به‌عنوان ابزاری برای هویت‌یابی، تولید محتوا و حتی کسب درآمد استفاده می‌کنند (کاتین و همکاران، ۲۰۲۳: ۱۹۲۳؛ والسکابرگ و همکاران، ۲۰۲۴: ۵). در این میان، پدیدهٔ نوظهور کودکان کار مجازی در حال شکل‌گیری است؛ کودکانی که فعالیت‌های آنان در فضای دیجیتال از مرز بازی و سرگرمی عبور کرده و به شکلی از کار بدل شده که اغلب در سکوت و بی‌توجهی نهادهای قانونی و اجتماعی انجام می‌گیرد (کردبچه و همکاران، ۱۴۰۵: ۱۹۱). تقریباً یک‌سوم کاربران فضای مجازی را کودکان و نوجوانان تشکیل می‌دهند. بیش از ۴۰ درصد کودکان ۸ تا ۱۲ ساله نیز در اشکالی از تولید محتوای آنلاین مشارکت دارند و با مجموعه‌ای از چالش‌ها و آسیب‌های جدی از بهره‌کشی و نقض حریم خصوصی تا فشارهای روانی، قلدری سایبری و اضطراب ناشی از مدیریت شخصیت آنلاین مواجه‌اند (آفکام، ۲۰۲۳: ۲۸).

بر اساس نظریهٔ جامعهٔ ریسکی اولریش بک (۱۹۹۲)، مدرنیتهٔ متأخر با تولید و توزیع مخاطراتی همراه است که بخش مهمی از آن‌ها پیامد فعالیت‌های انسانی، تحولات فناورانه و سازوکارهای نهادی مدرن‌اند. در این شرایط، علم و فناوری که در دورهٔ مدرن به‌عنوان ابزارهای کنترل و کاهش مخاطرات تلقی می‌شدند، خود می‌توانند به منشأ شکل‌های جدیدی از ریسک و ناامنی تبدیل شوند (بک، ۱۹۸۶: ۲۱؛ بک، ۱۹۹۲: ۴۴). گسترش کار کودکان در بستر فضای مجازی را می‌توان در چارچوب همین مخاطرات نوظهور فهم کرد؛ ریسکی اجتماعی که می‌تواند سلامت روانی و جسمی، حریم خصوصی و افق آیندهٔ آنان را تحت تأثیر قرار دهد و درعین‌حال، به‌سادگی در پوشش سرگرمی، خلاقیت و مشارکت دیجیتال طبیعی‌سازی شود.

از منظر برساخت‌گرایی نیز کودک کار مجازی پدیده‌ای طبیعی یا ازپیش‌داده‌شده نیست، بلکه در بستر گفتمان‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برساخته و بازتعریف می‌شود. در این چارچوب، آنچه یک فعالیت را کار یا سرگرمی، استثمار یا مشارکت، و تولید اقتصادی یا فعالیت خلاقانه تلقی می‌کند، صرفاً به ماهیت عینی فعالیت وابسته نیست، بلکه از فرایندهای اجتماعی معناگذاری و تعریف واقعیت تأثیر می‌پذیرد (شیخه و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۲؛ یوسفیان و موسوی کریمی، ۱۳۸۹: ۱۳۴). زمانی که خانواده، جامعه، رسانه‌ها و نهادهای حمایتی فعالیت آنلاین کودک را در چارچوب مفاهیمی مانند کار، استثمار یا حتی مشارکت اقتصادی تفسیر می‌کنند، مرز میان کودکی و کار دگرگون می‌شود و شکل جدیدی از کار کودک پدید می‌آید که در عین نامرئی‌بودن، پیامدهای واقعی اجتماعی و فردی دارد (کلارک و چارلز، ۲۰۲۵: ۳۸).

در پژوهش‌های موجود دربارهٔ کودکان فعال در فضای دیجیتال، مطالعات متعددی بر ابعاد تجاری، اخلاقی و استثماری این پدیده متمرکز بوده‌اند؛ از جمله پژوهش‌هایی که به فرایند تبدیل کودک به اینفلوئنسر، کالایی‌شدن حضور او در رسانه‌های اجتماعی و استفادهٔ تجاری از کودکان در قالب اینفلوئنسرهای تبلیغاتی پرداخته‌اند (عابدین، ۲۰۲۱: ۳؛ آرچر و دلمو، ۲۰۲۳: ۴). همچنین پژوهش‌هایی بر فرایند شکل‌گیری هویت دیجیتال و حضور کودکان در شبکه‌های اجتماعی تأکید داشته‌اند (والسکابرگ و همکاران، ۲۰۲۴: ۴–۶). با وجود اهمیت این مطالعات، پیوند هم‌زمان میان فرایند برساخت اجتماعی کودک کار مجازی، تجربهٔ زیستهٔ کودک، مناسبات قدرت در خانواده و پلتفرم، و سازوکارهای اقتصاد توجه کمتر به‌صورت یکپارچه مورد بررسی قرار گرفته است. در ایران نیز پژوهش‌هایی که به زیست‌جهان مجازی کودکان و نوجوانان، نقش پلتفرم‌ها، الگوریتم‌ها و خانواده پرداخته‌اند (خانیکی و نوری‌راد، ۱۴۰۲: ۸)، بر نقش اقتصاد توجه در شکل‌گیری هویت نمایشی نوجوانان کاربر شبکه‌های اجتماعی تمرکز کرده‌اند (آهنگری و

همکاران، ۱۳۹۹: ۲۵). افزون بر این، تجربهٔ زیستهٔ کودکان کار در شکل متعارف آن از منظر پدیدارشناختی واکاوی شده است (ایمان‌زاده و علیپور، ۱۳۹۸: ۲۹۲–۲۸۸)؛ این در حالی است که تجربهٔ کودکان فعال در تولید محتوای اقتصادی و مناسبات قدرت در میدان دیجیتال کمتر در کانون توجه قرار گرفته است.

این خلأ در بافتی که در آن، از یک‌سو تنظیم‌گری حقوقی کار کودکان در فضای مجازی مبهم است و از سوی دیگر، برخی هنجارها و روایت‌های فرهنگی، مشارکت اقتصادی کودک را فرصتی برای رشد یا کمک به خانواده مشروعیت می‌بخشند، اهمیت مضاعف می‌یابد. براین‌اساس، پژوهش حاضر با اتکا به رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی و بهره‌گیری از مفاهیم کنش متقابل نمادین، نظریهٔ نمایشی گافمن و نظریهٔ میدان بوردیو، تجربهٔ زیستهٔ کودکان کار مجازی را در بستر اقتصاد توجه و منطق پلتفرم‌ها واکاوی می‌کند و نشان می‌دهد هویت این کودکان چگونه در شبکه‌ای از روابط قدرت، نمایش و سرمایه‌های اقتصادی–فرهنگی شکل می‌گیرد. برای این منظور، از رویکرد کیفی و اتنوگرافی دیجیتال استفاده شد تا مناسبات روزمره، تعاملات آنلاین و روایت‌های مشارکت‌کنندگان در میدان دیجیتال ایران به‌طور عمیق بازخوانی شود. بر این مبنا، پرسش‌های پژوهش این است: مفهوم و وضعیت کودک کار در فضای مجازی ایران چگونه برساخته می‌شود؟ این برساخت چه پیامدهایی برای حقوق و هویت کودک دارد و چه الزاماتی برای سیاست‌گذاری در حوزهٔ حمایت از کودکان در زیست‌جهان دیجیتال ایجاد می‌کند؟

۲. تأملات نظری

در پژوهش حاضر، متناسب با رویکرد کیفی اتخاذشده، نظریه‌ها نه در مقام چارچوبی صلب برای آزمون فرضیه‌ها، بلکه به‌مثابهٔ نقشهٔ راه و افق راهنمای مفهومی برای فهم و تفسیر پدیده به‌کار گرفته شده‌اند. این چارچوب تحلیلی بر مفاهیم بنیادین نظریهٔ ساخت اجتماعی واقعیت (برگر و لاکمن، با بهره‌گیری از مبانی پدیدارشناختی شوتز)، کنش متقابل نمادین و رویکرد نمایشی (مید، کولی و گافمن) و نظریهٔ میدان و سرمایه (بوردیو، در پیوند با مفهوم اقتصاد توجه) استوار است. این چارچوب با هدف برقراری پیوندی وثیق میان مفاهیم نظری و بستر تجربی بازتولید کودک کار مجازی در فضای رسانه‌ای ایران صورت‌بندی شده تا امکان واکاوی سازوکارهای ساختاری، فرایندهای برساخت و نمایش هویت و پیامدهای زیستهٔ این پدیده فراهم آید.

۲-۱. برساخت‌گرایی اجتماعی و بازتعریف زیست‌جهان کودکی

وقتی از برساخت یک پدیده سخن به میان می‌آید، مقصود آن است که این پدیده صرفاً یافت یا کشف نمی‌شود، بلکه به‌مثابهٔ امری ساخته‌شده در بستر کنش‌های هدفمند، آگاهانه و تاریخی افراد و گروه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد. برگر و لاکمن، نظریهٔ ساخت اجتماعی واقعیت را با الهام از رویکرد پدیدارشناختی شوتز صورت‌بندی کردند و سپس آن را در قلمرو جامعه‌شناسی معرفت بسط دادند (پرامونو و همکاران، ۲۰۲۴: ۵۲). این دو با تکیه بر مبانی پدیدارشناختی نشان می‌دهند مفاهیم، هویت‌ها و نهادهایی که در زندگی روزمره بدیهی و طبیعی انگاشته می‌شوند، محصول فرایندهای تثبیت‌شدهٔ عینیت‌بخشی و درونی‌سازی‌اند، نه داده‌هایی طبیعی و پیشینی. در این چشم‌انداز، مفاهیمی مانند کودکی یا کار کودک نیز برساخته‌هایی هستند که در بستر گفتمان‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تکوین می‌یابند و می‌توانند در زمینه‌های گوناگون تاریخی و فناورانه، به‌ویژه در فضای مجازی، بازتعریف شوند. چنان‌که بور بیان می‌کند، برساخت‌گرایی به معنای نادیده‌گرفتن محدودیت‌های ساختاری یا برخورداری انسان‌ها از آزادی مطلق در شکل‌دهی به مفاهیم اجتماعی نیست، بلکه کنش انسان‌ها در فرایند برساخت واقعیت اجتماعی همواره در نسبت با زمینه‌ها و محدودیت‌های ساختاری صورت می‌گیرد (یوسفیان و موسوی کریمی، ۱۳۸۹: ۱۳۲).

پژوهش‌های معاصر دربارهٔ کودکان اینفلوئنسر نشان می‌دهد این فرایند برساخت‌یابی در میدان دیجیتال چگونه تحقق می‌یابد؛ برای نمونه، عابدین (۲۰۲۱) در مطالعهٔ اینفلوئنسرهای کودک نشان داد کودکان در منطق اقتصاد توجه و تحت مدیریت والدین، به سوژه‌هایی تجاری و نمادین تبدیل می‌شوند و بخش‌هایی از زندگی روزمره و عواطف آنان برای جذب مخاطب و اهداف تبلیغاتی سازمان‌دهی می‌شود. همچنین کریگ و کانینگهام (۲۰۲۳) در مطالعهٔ کانال‌های آنباکسینگ اسباب‌بازی در یوتیوب دریافتند فعالیت‌های ظاهراً بازی‌محور و تفریحی در عمل می‌توانند به اشکالی استاندارد از کار تجاری و تولید محتوا تبدیل شوند و مرزهای سنتی میان بازی و کار را مبهم کنند؛ بنابراین، یافته‌های این پژوهش‌ها به‌عنوان شواهد تجربی پیشین، با نگاه برساخت‌گرایانه به کودک کار مجازی همخوانی دارند؛ زیرا نشان می‌دهند این هویت نه امری طبیعی و پیشینی، بلکه برآمده از فرایندهای فرهنگی، اقتصادی و رسانه‌ای است که معنای کودکی و نسبت آن با کار را در بستر دیجیتال بازتعریف می‌کند.

۲-۲. برساخت خود در کنش متقابل نمادین

نظریهٔ کنش متقابل نمادین بر این فرض استوار است که هویت و خود در بستر تعاملات اجتماعی و از رهگذر تفسیر متقابل نمادها و معنادهی به آن‌ها تکوین می‌یابد. مید[1] (۱۹۳۴) در تبیین تکوین خود نشان می‌دهد خود ماهیتی فرافردی و اساساً اجتماعی دارد (هاسین و همکاران، ۲۰۲۴). ویلیام جیمز نیز پیش‌تر این فرایند را در قالب مفهوم خود تجربی یا من مفعولی توضیح داده و برای آن ابعاد مادی، اجتماعی و روحانی قائل شده است. در همین امتداد، کولی با نقد دوگانه‌انگاری دکارتی میان فاعل شناسا و جهان بیرونی، استدلال می‌کند که خود فردی از رهگذر تعامل مستمر با دیگران شکل می‌گیرد (مانینگ، ۲۰۲۲). به باور او، خود در فرایندی دیالکتیکی تکوین می‌یابد و آگاهی فرد از خود تا حد زیادی از برداشت او از افکار و ارزیابی‌های دیگران تأثیر می‌پذیرد.

نظریهٔ خو آینه‌سان کولی، بیانگر همین رابطهٔ دیالکتیکی میان فرد و جامعه در شکل‌گیری شخصیت و هویت است؛ به این معنا که فرد، خود را تا حدی از خلال تصور خویش در نگاه دیگران بازمی‌شناسد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۷). در زمینهٔ کار کودکان در فضای مجازی، این چارچوب نظری امکان فهم فرایندی را فراهم می‌کند که طی آن، بازخورد مخاطبان، معیارهای دیده‌شدن و انتظارات اجتماعی می‌توانند در شکل‌گیری تصور کودک از خود مؤثر باشند. این استدلال نظری با یافته‌های پژوهش‌های پیشین نیز قابل‌مقایسه است؛ برای مثال، عابدین (۲۰۲۱) و مطالعات ایرانی دربارهٔ بازنمایی کودکی در صفحات مادران بلاگر نشان دادند کودک در برخی اشکال بازنمایی دیجیتال، به‌عنوان سوژه‌ای نمایشی و مصرفی در معرض نگاه مخاطبان قرار می‌گیرد و بازنمایی او با منطق توجه و بازخورد مخاطبان پیوند می‌یابد (رضایی و میرزایی، ۱۴۰۲). همچنین پژوهش آهنگری و همکاران (۱۳۹۹) دربارهٔ نوجوانان ایرانی مشخص کرد مشارکت در اقتصاد توجه و تلاش آگاهانه برای دیده‌شدن، با تقویت هویت نمایشی و خودبرندسازی دیجیتال همراه است. این یافته‌ها را می‌توان در پرتو نظریهٔ کنش متقابل نمادین، به‌مثابهٔ شواهدی از شکل‌گیری خود دیجیتال در تعامل با مخاطبان و محیط اجتماعی–رسانه‌ای تفسیر کرد.

نظریهٔ نمایشی گافمن سطح دیگری از این فرایند را آشکار می‌سازد. از دید گافمن، زندگی اجتماعی مانند صحنه‌ای نمایشی است که در آن، افراد با استفاده از زبان، بدن، ظاهر و چیدمان فضا نقش‌هایی را برای مخاطبان خود اجرا می‌کنند و می‌کوشند تصویری مطلوب و کنترل‌شده از خود ارائه دهند (مانینگ، ۲۰۲۰). افراد جنبه‌هایی از خود را برجسته می‌کنند که احتمال پذیرش اجتماعی

1. George Herbert Mead

بیشتری داشته باشد (نیازی و مرتضوی، ۱۳۹۴: ۵). از این منظر، انتظارات دیگران دربارهٔ نحوهٔ رفتار در موقعیت‌های معین، مانند متنی است که کنشگر آن را در صحنهٔ اجتماعی اجرا می‌کند (گری و همکاران، ۲۰۲۴: ۱۷).

درمورد کودکان کار دیجیتال می‌توان این فرایند را در قالب تمایز میان جلوصحنه و پشت‌صحنه فهم کرد. جلوی صحنهٔ شبکه‌های اجتماعی، کودک به‌عنوان اینفلوئنسر خردسال، بازیگر و تولیدکنندهٔ محتوا ظاهر می‌شود؛ درحالی‌که پشت‌صحنهٔ این نمایش می‌تواند شامل مدیریت والدین، الزامات اقتصادی پلتفرم‌ها، برنامه‌ریزی تولید محتوا و روابط تجاری با برندها باشد. یافته‌های پژوهش‌های پیشین دربارهٔ کودکان اینفلوئنسر نیز نشان داده‌اند فعالیت‌هایی که در ظاهر در قالب بازی و سرگرمی ارائه می‌شوند، می‌توانند درون سازوکاری اقتصادی و سازمان‌یافته قرار گیرند که والدین و برندها در طراحی و هدایت آن نقش دارند (کریگ و کانینگهام، ۲۰۲۳؛ آرچر و دلمو[1]، ۲۰۲۳؛ کومار و شونبک، ۲۰۲۳). در ایران نیز حسینی و کاوه‌ای (۱۴۰۱) در مطالعهٔ تجربهٔ مادران ایرانی در مدیریت صفحات کودکان، به تنش میان مراقبت، شهرت و فرصت‌سازی اقتصادی اشاره کردند. این یافته در پژوهش حاضر نه به‌عنوان یافتهٔ تجربی پژوهشگر، بلکه به‌عنوان یکی از شواهد مطالعات پیشین، با تمایز گافمنی میان جلوصحنه و پشت‌صحنه قابل‌تفسیر است؛ زیرا نشان می‌دهد نمایش عمومی کودک در فضای مجازی می‌تواند با مجموعه‌ای از تصمیم‌ها و ملاحظات مدیریتی و اقتصادی در پشت صحنه همراه باشد.

۲-۳. میدان اقتصاد توجه و بازتولید سرمایه‌ها از منظر بوردیو

از دیدگاه بوردیو (۱۹۸۶)، نمایش و برساخت هویت در خلأ رخ نمی‌دهد، بلکه درون میدان‌هایی ساختاریافته از روابط قدرت و توزیع نابرابر گونه‌های مختلف سرمایه صورت می‌گیرد (بوردیو، ۱۹۸۶). مفهوم سرمایهٔ فرهنگی نشان می‌دهد تفاوت در دسترسی به منابع فرهنگی، آموزشی و نمادین می‌تواند به بازتولید موقعیت‌های طبقاتی و شکل‌گیری تعاریف متفاوت از کودکی و کار کودک بینجامد؛ برای نمونه، پژوهش‌های بین‌المللی دربارهٔ کودکان اینفلوئنسر نشان داده‌اند که کودکان متعلق به طبقات متوسط و بالا بیشتر در قالب چهره‌هایی خلاق، خودانگیخته و الهام‌بخش بازنمایی می‌شوند؛ درحالی‌که کودکان فرودست بیشتر در قالب نیروی کار یا سوژه‌های نیازمند حمایت و کمک به تصویر کشیده می‌شوند (عابدین، ۲۰۲۱؛ ماچرونی و سیباک، ۲۰۲۴). در بافت ایران نیز پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که زیست‌جهان دیجیتال کودکان در تلاقی منطق سودآور پلتفرم‌ها، سازوکارهای جلب توجه و شیوه‌های تربیتی و فرهنگی خانواده شکل می‌گیرد؛ به‌گونه‌ای که سرمایهٔ فرهنگی والدین می‌تواند بر نوع بازنمایی کودک و امکان تبدیل توجه به سرمایهٔ اقتصادی اثرگذار باشد (خانیکی و نوری‌راد، ۱۴۰۲). براین‌اساس، مفهوم سرمایهٔ فرهنگی در این پژوهش برای توضیح تفاوت در ظرفیت خانواده‌ها و کودکان برای ورود، حضور و موفقیت در میدان دیجیتال اهمیت می‌یابد.

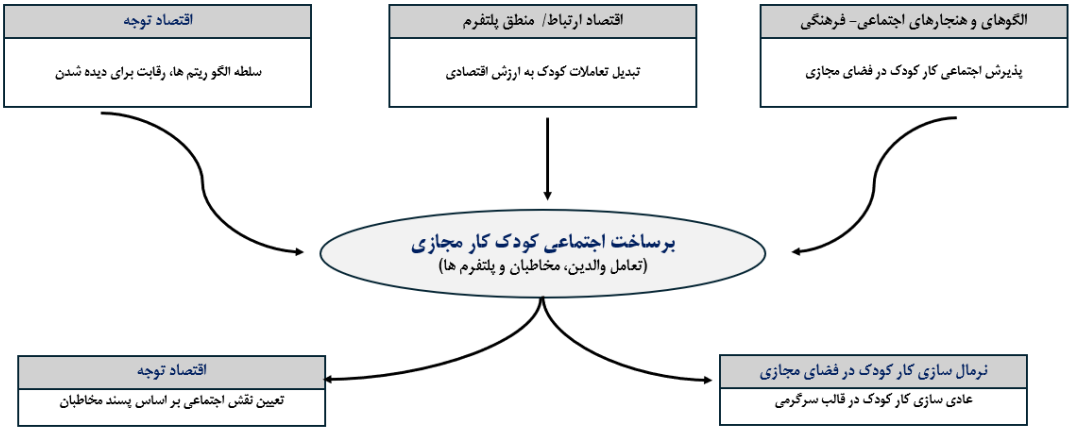
از منظر نظریهٔ میدان، فضای مجازی را می‌توان میدانی برای رقابت بر سر کسب و انباشت توجه و تبدیل آن به اشکال مختلف سرمایه درنظر گرفت. در این میدان، کنشگرانی مانند کودکان، والدین، برندها، پلتفرم‌ها و مخاطبان در فرایند تولید و توزیع توجه مشارکت دارند و شاخص‌هایی مانند لایک، کامنت، دنبال‌کننده و بازدید، بخشی از سازوکارهای ارزش‌گذاری در این میدان را تشکیل می‌دهند. در این میان، الگوریتم‌های پلتفرم‌ها نیز با تعیین میزان و نحوهٔ دیده‌شدن محتوا، در تنظیم قواعد میدان نقش دارند (خانیکی و نوری‌راد، ۱۴۰۲؛ ماچرونی و سیباک، ۲۰۲۴).

یافته‌های مطالعات پیشین نشان می‌دهد حضور کودکان در این میدان می‌تواند هم‌زمان فرصت و مخاطره ایجاد کند. از یک سو امکان کسب درآمد، شهرت و برخورداری از سرمایهٔ نمادین فراهم می‌شود و از سوی دیگر، فشار رقابت، ناامنی درآمد، نوسان در میزان

1. Archer, C., & Delmo, K.

دیده‌شدن و پیامدهای روانی و تحصیلی ممکن است افزایش یابد (کریگ و کانینگهام، ۲۰۲۳؛ آهنگری و همکاران، ۱۳۹۹). کلارک و چارلز (۲۰۲۵) نیز در پژوهش خود نشان دادند فعالیت کودکان اینفلوئنسر می‌تواند واجد ماهیتی هم‌زمان نمایشی و استثماری باشد. همچنین عبدالله و همکاران (۲۰۲۲) به این نتیجه رسیدند که تصمیم والدین برای مشارکت‌دادن کودکان در فعالیت‌های کاری می‌تواند تحت تأثیر هنجارهای اجتماعی–فرهنگی و روایت‌های مثبت دربارهٔ خوبی و مطلوبیت کار قرار گیرد؛ بنابراین، از منظر بوردیویی، کودک کار مجازی را می‌توان محصول تعامل میان موقعیت کودک و خانواده در میدان، سرمایه‌های در دسترس آنان و قواعد حاکم بر میدان اقتصاد توجه دانست. این نگاه امکان می‌دهد که ورود کودک به فعالیت‌های دیجیتال نه صرفاً نتیجهٔ انتخاب فردی، بلکه در پیوند با ساختار فرصت‌ها، منابع و محدودیت‌های اجتماعی تحلیل شود.

همان‌گونه که در مباحث نظری استدلال شد، برساخت اجتماعی کودک کار مجازی حاصل تأثیر یک عامل منفرد نیست، بلکه در تلاقی سازوکارهای اقتصادی و فناورانه، روابط اجتماعی و خانوادگی و هنجارها و گفتمان‌های فرهنگی شکل می‌گیرد. براین‌اساس، مدل مفهومی پژوهش حاضر با اتکا به تلفیق مبانی نظری و شواهد مطالعات پیشین صورت‌بندی شده است. در این مدل، سه دسته عامل اصلی در شکل‌گیری و تداوم پدیدهٔ کودک کار مجازی مورد توجه قرار گرفته‌اند: اقتصاد توجه با محوریت سلطهٔ الگوریتم‌ها و رقابت برای دیده‌شدن؛ منطق پلتفرم‌ها و تبدیل تعاملات به ارزش اقتصادی؛ و الگوهای فرهنگی و هنجارهای اجتماعی که از طریق پذیرش و مشروعیت‌بخشی به مشارکت کودک در فعالیت‌های اقتصادی و رسانه‌ای، زمینهٔ اجتماعی این پدیده را فراهم می‌کنند. برهم‌کنش این عوامل زمینه‌ساز فرایند برساخت اجتماعی کودک کار مجازی می‌شود؛ فرایندی که در آن معنای کودکی، کار، بازی و تولید محتوا در بستر دیجیتال بازتعریف می‌شود. این فرایند براساس چارچوب نظری پژوهش می‌تواند با دو پیامد عمده همراه باشد: نخست، شکل‌گیری هویت‌های نمایشی و برساخته که در آن نحوهٔ ارائه و ایفای نقش کودک تا حدی تحت تأثیر انتظارات مخاطبان، بازخوردهای اجتماعی و منطق دیده‌شدن قرار می‌گیرد؛ و دوم، نرمال‌شدن کار کودک در فضای مجازی که از طریق قرارگرفتن فعالیت‌های اقتصادی کودک در پوشش بازی، سرگرمی و تولید محتوای روزمره، مرز میان فعالیت فراغتی و کار را کمرنگ می‌کند. روابط میان این عوامل، فرایند برساخت اجتماعی و پیامدهای مفهومی آن، در قالب مدل مفهومی پژوهش در شکل ۱ ترسیم شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی برساخت اجتماعی کودک کار مجازی در ایران

همان‌گونه که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، مدل مفهومی پژوهش، حاصل تلفیق و صورت‌بندی مفاهیم و روابط نظری مطرح‌شده در این بخش و شواهد ارائه‌شده در مطالعات پیشین است. این مدل، چارچوب اولیه‌ای برای ورود به مطالعهٔ تجربی فراهم می‌کند و در ادامهٔ پژوهش، یافته‌های تجربی در نسبت با این چارچوب مورد بررسی و تفسیر قرار خواهند گرفت.

۳. روش پژوهش

تحقیق حاضر در چارچوب رویکرد کیفی طراحی و اجرا شد. برای شناخت واقعیت‌های مرتبط با پدیدهٔ کودکان کار در فضای مجازی، از رویکرد کیفی با تأکید بر اتنوگرافی دیجیتال استفاده شد. کاربرد رویکرد مردم‌نگاری دیجیتال در زمینه‌هایی است که میدان تحقیق عمدتاً یک محیط دیجیتال است. به این معنا که داده‌ها با تکنیک میدانی آنلاین، یعنی مشاهدات زندگی اجتماعی در محیط‌های آنلاین (مانند دنیای مجازی، سیستم‌های مدیریت یادگیری یا شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی) و همچنین با تکیه بر تعامل و استخراج روایت‌ها از شرکت‌کنندگان در مطالعه، از طریق ارتباطات دیجیتالی (مانند برنامه‌های پیام‌رسان فوری یا تماس‌های ویدیویی) تولید می‌شوند (جنسن[1] و همکاران، ۲۰۲۲: ۱۱۴۵). با توجه به موضوع پژوهش، نمونه‌ها به‌صورت هدفمند[2] انتخاب شدند و در نبود یک میدان مطالعهٔ مشخص و آشکار، از روش گلوله‌برفی برای دسترسی به افراد مرتبط بهره گرفته شد. شرکت‌کنندگان شامل کودکانی هستند که به‌صورت مستمر در تولید و مبادلات محتوای آنلاین (در پلتفرم‌هایی مانند اینستاگرام و یوتیوب) مشارکت دارند و از این فعالیت‌ها به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم کسب درآمد می‌کنند. همچنین والدین این کودکان و در صورت امکان، کارشناسان حوزهٔ رسانه و حامیان حقوق کودک برای تکمیل دیدگاه‌ها در نمونه لحاظ شدند. واحد تحلیل در اتنوگرافی دیجیتال شامل مواردی مانند پست‌ها، روایت‌های کودکان، شبکه‌های ارتباطی، نظرات و کامنت‌های کاربران و... بود. به عبارتی، گردآوری و تحلیل داده‌ها با توجه به چارچوب مفهومی ارائه‌شده در شکل ۱، برای پاسخگویی به پرسش پژوهش، از طریق مشاهدهٔ محتوای صفحات مجازی، تحلیل نظرات و بازخورد دنبال‌کنندگان، بررسی فعالیت‌های تبلیغاتی و خدماتی کودکان در پلتفرم‌های اینستاگرام، یوتیوب، روبیکا و... ، مصاحبه‌های تلفنی و مجازی و تحلیل کامنت‌ها و پیام‌ها صورت گرفت.

با توجه به حساسیت موضوع کودکان، رعایت اصول اخلاقی و حفظ حریم خصوصی مصاحبه‌شوندگان به‌صورت جدی مورد توجه قرار گرفت. اطمینان داده شد که هویت واقعی کودکان و خانواده‌ها در تمامی مراحل گردآوری، تحلیل و انتشار داده‌ها محرمانه باقی می‌ماند و از نام‌های مستعار برای ناشناس‌ماندن استفاده می‌شود. با انجام ۸۱ مصاحبه، اشباع نظری حاصل شد. داده‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته، با شیوهٔ گراندد تئوری و بهره‌گیری از الگوی کدگذاری سه‌مرحله‌ای اشتراوس و کوربین (باز، محوری و گزینشی) بررسی و تحلیل شدند. در مرحلهٔ نخست، یعنی کدگذاری باز، تمامی مصاحبه‌ها به‌دقت مکتوب و مفاهیم بنیادین و واحدهای معنایی مرتبط با تجربه و بازنمایی کودکان کار مجازی شناسایی و برچسب‌گذاری شدند. در مرحلهٔ کدگذاری محوری، این مفاهیم در چارچوبی نظام‌مند و بر پایهٔ مناسبات معنایی، بسترهای زمینه‌ای و پیامدهای برآمده از میدان پژوهش سازمان‌دهی شدند تا شبکهٔ ارتباطی و پیوندهای مفهومی میان مقولات آشکار شود. به‌منظور تضمین روایی و اعتمادپذیری یافته‌ها، مجموعه‌ای از راهبردهای کیفی مانند تثلیث داده‌ها، مقایسهٔ منابع موازی، کنترل اعضا و خودبازبینی مستمر پژوهشگر مورد استفاده قرار گرفت.

1. Jensen
2. purposeful

۴. یافته‌های پژوهش

برای درک برساخت اجتماعی کودکی و کار در بستر فضای مجازی، لازم بود دیدگاه‌ها و تجارب کنشگران فعال در این فضا بررسی شود. یافته‌های مطالعه از خلال گفتگو با سه گروه اصلی از فعالان دیجیتال به‌دست آمد. گروه نخست، فعالان صنایع خلاق و دیجیتال هستند که در حوزه‌هایی مانند تولید محتوا، طراحی، گیمینگ، هنرهای دیجیتال و رسانه‌های نوین فعالیت دارند و در شکل‌گیری جریان‌های فرهنگی آنلاین نقش ایفا می‌کنند. گروه دوم را کنشگران حوزهٔ کارآفرینی و تجارت دیجیتال تشکیل می‌دهند؛ افرادی که با بهره‌گیری از بسترهای نوین فناوری، به راه‌اندازی و توسعهٔ کسب‌وکارهای اینترنتی و استارتاپ‌ها می‌پردازند و در پی نوآوری و گسترش بازارهای دیجیتال هستند. گروه سوم نیز به حوزهٔ سبک زندگی و فرهنگ مصرفی مربوط می‌شود و شامل افرادی است که تجارب آنان بازتاب‌دهندهٔ تغییرات در الگوهای مصرف، ذائقه‌های فرهنگی (از جمله سفر و سبک زندگی، ورزش، طنز و نقد اجتماعی) و شیوه‌های بازنمایی هویت فردی در فضای مجازی است.

بررسی نظرات و دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان دربارهٔ برساخت اجتماعی وضعیت کودک کار در بستر فضای مجازی ایران و احصای زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و ساختاری مؤثر در شکل‌گیری این پدیده، به شناسایی چهار مقولهٔ اصلی با عناوین «از خانه تا همسالان»، «انتظارات پنهان، رفتار آشکار»، «هراس‌های پنهان» و «هویت در پرتو امید» منجر شد که هریک در ادامه به تفکیک بررسی می‌شود.

۴-۱. از خانه تا همسالان: هویت و شبکه‌های ارتباطی اثرگذار

برساخت اجتماعی کودک کار مجازی نشان می‌دهد کودکان صرفاً کاربران منفعل فناوری نیستند، بلکه در فرایند تعاملات اجتماعی، نقش‌هایی مانند تولیدکنندهٔ محتوا، اینفلوئنسر کودک یا مخاطب فعال را برعهده می‌گیرند؛ مؤلفه‌هایی که ساختار و ابعاد آن‌ها در جدول ۱ به‌تفصیل تبیین شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که این برساخت در وهلهٔ نخست، نه صرفاً از تصمیم فردی کودک، بلکه از دل شبکه‌های ارتباطی نزدیک او، به‌ویژه خانواده و گروه همسالان شکل می‌گیرد؛ بستری که در آن، هنجارهای اجتماعی و فرهنگی در تقاطع با اقتصاد توجه و منطق پلتفرم‌ها، زمینهٔ ورود و تداوم فعالیت کودک در فضای دیجیتال را فراهم می‌آورند.

به تعبیر جورج هربرت مید[1] (۱۹۳۴)، کودکان از طریق تعاملات نمادین، معنا و ارزش فعالیت‌های دیجیتال را می‌آموزند و به‌تدریج جایگاه خود را در این فضا تعریف می‌کنند. روایت‌های مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد همسالان، هم‌زمان نقش مرجع هنجاری و بستر یادگیری را ایفا می‌کنند. یکی از کودکان می‌گوید: «دوست‌هام برام تبلیغ کردن... با بلاگرهای دیگه مرتبط شدم... انگار توی گروه خاصی عضو شدم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۱۲). در این فضا، داشتن صفحهٔ شخصی به هنجاری جمعی تبدیل می‌شود و نداشتن آن می‌تواند با احساس طرد یا انزوای اجتماعی همراه باشد: «همهٔ دوست‌هام کانال و پیج دارن... اگه من نداشته باشم فقط خودمو منزوی کردم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۲۹). افزون بر این، تبادل دانش فنی و زیبایی‌شناختی میان همسالان، یادگیری فعالیت‌های دیجیتال را به فرایندی جمعی تبدیل می‌کند: «با دوستم ایده مبادله می‌کنیم. اون می‌گه چه لباسی بپوشم، من براش می‌گم چه فیلتری بزنه» (مصاحبه‌شوندهٔ ۱۹).

در سطح خانواده نیز داده‌ها نشان می‌دهد والدین و خویشاوندان به‌عنوان مراجع اولیهٔ معنابخش، در شکل‌گیری نگرش کودک به فعالیت دیجیتال نقش تعیین‌کننده‌ای دارند؛ امری که با مفهوم خود آینه‌سان کولی (۱۹۰۲) همخوانی دارد. کودک از خلال مشاهدهٔ موفقیت و جایگاه دیگران، مسیر هویتی خود را ترسیم می‌کند: «برادرم تو این کاره... پسرم می‌گه می‌خوام مثل عموم معروف شم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۱۷). هم‌زمان، رقابت نمادین میان والدین، به‌ویژه مادران، می‌تواند به افزایش سرمایهٔ نمادین خانواده و تشدید مشارکت کودک در فعالیت‌های دیجیتال بینجامد: «صفحات مادران دیگه رو دنبال می‌کنم... طبیعتاً رقابت می‌کنی که بچه‌ت کم نیاره» (مصاحبه‌شوندهٔ ۴۲).

1. George Herbert Mead

در تحلیل نهایی می‌توان گفت براساس نظریهٔ پیوند افتراقی ساترلند، رفتارهای فرد نتیجهٔ تعاملات و پیوندهای اجتماعی او است و افراد از طریق ارتباط با دیگران، نگرش‌ها، ارزش‌ها و شیوه‌های کنش را می‌آموزند. شبکه‌های خانوادگی–همسالان، زمینهٔ ورود کودک به میدان کار مجازی و شرایط مداخله‌گر برای تداوم آن‌اند. پیامد این فرایند، عادی‌سازی کار کودک در میدان اقتصاد توجه و طبیعی‌سازی آن به‌مثابهٔ بخشی از زیست روزمره است. افزون بر این، قرارگرفتن در معرض بلاگرها و اینفلوئنسرها به‌عنوان الگوهای محبوب، نوعی پیوند افتراقی ثانویه ایجاد می‌کند که از رهگذر آن، کودکان نه‌تنها مهارت‌های فنی، بلکه نگرش‌های اقتصادی و فرهنگی مرتبط با کار در فضای دیجیتال را می‌آموزند. به این ترتیب، الگوبرداری از همسالان و بلاگرها در چارچوب این نظریه، به‌منزلهٔ فرایندی اجتماعی–یادگیری قابل‌فهم است که مسیر ورود و تثبیت کودکان در عرصهٔ کار مجازی را تعیین می‌کند.

جدول ۱. کدهای احصاشده از اظهارات مصاحبه‌شوندگان دربارهٔ مقولهٔ از خانه تا همسالان

کدگذاری گزینشی	کدهای محوری	کدهای باز	متن مصاحبه
از خانه تا همسالان	تأثیر محیط خانوادگی	تأثیر خانواده، الگوپذیری از خواهر و برادر	واقعیتش برادرم تو این کاره و فعالیت‌های اون خیلی در روند کاری پسرم تأثیر داشت.
	فشار گروه همسالان	تأثیر گروه همسالان، الگوبرداری از بلاگرها	تبلیغات دوستان و ارتباط با سایر بلاگرها
	نقش دوستان و رسانه	اثرگذاری دوستان، رسانه‌های باشگاهی	تأثیر دوستان، تقلید، تشویق و اشتیاق به هم‌رنگی

۴-۲. انتظارات پنهان، رفتار آشکار: برساخت هنجاری کودکان کار آنلاین

بر پایهٔ نظریهٔ هنجارهای اجتماعی، کنش افراد نه‌تنها حاصل انتخاب‌های فردی محض، بلکه محصول درونی‌سازی هنجارها و فشارهای ساختاری برآمده از گروه‌های مرجع است. در مدل مفهومی پژوهش، منطق پلتفرم و اقتصاد توجه به‌عنوان بسترهای زمینه‌ای و ساختاری، مجموعه‌ای از انتظارات ناپیدا و هنجاری را فعال می‌سازند که امتداد آن در رفتار آشکار کودکان بازتاب می‌یابد. کودکان در فرایند پاسخگویی به این مطالبات ساختاریافته، به مدیریت برداشت و اجرای نمایشی خود به مفهوم گافمنی آن روی می‌آورند؛ فرایندی که ابعاد و کدهای مفهومی آن در جدول ۲ تبیین شده است. در این چارچوب، قضاوت‌های اخلاقی و جنسیتی مخاطبان، بدن، زیباشناسی و ظواهر کودک را به میدانی برای اعمال کنترل هنجاری بدل می‌سازد: «گفتن بی‌عفت شده... یک هفته دوربین روشن نکردم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۲۵). در واکنش به این فشارها، کودک از رهگذر خودسانسوری و بازآرایی صحنهٔ نمایش می‌کوشد تداوم رضایت مخاطب و انباشت سرمایهٔ توجه را حفظ کند: «بیشتر که ادا درمی‌آرم و می‌خندم لایک‌ها چند برابر می‌شه. عوضش پشت‌صحنه واسه خودم گریه می‌کنم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۴۰).

از سوی دیگر، نهاد خانواده از خلال انتظارات اقتصادی ناگفته، انگیزه و تداوم این اجرا را بازتولید می‌کند: «تو این اوضاع بدمون نمی‌آد کمک‌خرجمون باشه... بیشتر با تشویق مامانش ادامه می‌ده» (مصاحبه‌شوندهٔ ۳۲). در سطح مناسبات میان کودک و مخاطب نیز نوعی قرارداد نمادین و نانوشته شکل می‌گیرد که کودک را به تداوم حضور متعهد می‌سازد: «چند روز پست نذارم، همه می‌پرسن چی شده. گویی قرارداد نامرئی بستم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۳۳). از منظر تحلیلی و فرایندی، این انتظارات پنهان نیروی محرک اجرای نمایشی کودک است و فشارهای روانی ناشی از نگاه مخاطب، زمینهٔ تثبیت آن را فراهم می‌آورد؛ امری که پیامد محتوم آن زایش هویت نمایشی، تعمیق گسست میان روی صحنه و پشت صحنه و سرکوب تدریجی خود اصیل در سایهٔ کار دیجیتال است.

جدول ۲. کدهای احصاشده از نظرات مصاحبه‌شوندگان در مقولهٔ انتظارات پنهان، رفتار آشکار

کدگذاری گزینشی	کدگذاری محوری	کدگذاری اولیه	متن مصاحبه
انتظارات پنهان، رفتار آشکار	تأثیر بازخورد دیگران بر تجربه آنلاین	مواجهه با انتقاد	برخی با کامنت‌های منفی سعی می‌کنن منو دلسرد کنن.
	مدیریت هیجانات	درد و ناراحتی ناشی از انتقادها	برخی بدون توجه به سواد و آگاهی خودشون انتقاد می‌کنن که برای من خیلی دردآوره.
	خودکنترلی و توانمندی در مواجهه با بازخورد منفی	مقاومت و استمرار در فعالیت‌ها	برخی از نظرات منفی برام ناراحت‌کننده بود، اما سعی می‌کردم با نادیده‌گرفتن این نظرات به راه خودم ادامه بدم؛ چون می‌دونستم این فضا مجازیه و فرد حضور خارجی نداره و امکان هرگونه نظر برای نوع فعالیتم وجود داره.

۴-۳. هراس‌های پنهان: پیامدهای ناخواستهٔ میدان دیجیتال

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که در میدان اقتصاد توجه، هراس‌ها و اضطراب‌های مستمر به‌مثابهٔ پیامد ناخواستهٔ پیوند منطق پلتفرم و کار کودک پدیدار می‌شوند. این هراس‌ها بازتاب ریسک‌های ساختاری در میدان بوردیویی به‌شمار می‌روند که به درون زیست‌جهان کودکی رخنه کرده و آن را دگرگون ساخته‌اند؛ امری که کدهای محوری و ابعاد معنایی آن در جدول ۳ صورت‌بندی شده است. از یک سو، ناامنی و بی‌ثباتی اقتصادی در روایت کنشگران بارها بازنمایی می‌شود: «درآمد ناپایدارم بزرگ‌ترین دلهره‌مه» (مصاحبه‌شوندهٔ ۱۵). از سوی دیگر، هراس از ناپدیدشدن و حذف ناگهانی از میدان دید مخاطب، هویت آنلاین کودک را در وضعیتی شکننده قرار می‌دهد: «می‌ترسم فالوورهام کم بشن» (مصاحبه‌شوندهٔ ۲۲)؛ «همه‌ش واهمه دارم وضعی پیش بیاد و همه‌چیز رو یه‌شبه ازم بگیرن» (مصاحبه‌شوندهٔ ۴۲).

مطابق «نظریهٔ فشار اجتماعی و یادگیری اجتماعی باندورا»، افراد رفتارها و واکنش‌های خود را از طریق مشاهده، تجربه و تعامل با دیگران می‌آموزند؛ برای مثال این هراس‌ها و فشارها می‌توانند با امور و الزامات آموزشی کودکان تعارض و تلاقی پیدا کنند: «ترسم اینه که تو درس‌هام از همکلاسی‌هام عقب بمونم...» (مصاحبه‌شوندهٔ ۳۷). «هرچه بیشتر وقت گذاشته، نمره‌هاش پایین‌تر اومده» (مصاحبه‌شوندهٔ ۱۸). در سطحی عمیق‌تر، این وضعیت می‌تواند به نوعی تعلیق هویتی نیز بینجامد: «یه جورهایی زندگی دوقطبی دارم و منو داره از خیلی چیزها دور می‌کنه...» (مصاحبه‌شوندهٔ ۴۷)، «گاهی فکر می‌کنم به هیچ جا تعلق ندارم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۴۳). تحلیل محوری طیف قابل‌توجهی از کدهای محوری این مقوله نشان می‌دهد در پدیدهٔ کودکان کار مجازی، ترس‌ها و هراس‌ها پیامد وابستگی کودک به سرمایهٔ توجه‌اند. علت ساختاری این وضعیت، منطق پلتفرم و شرایط مداخله‌گر آن، فشارهای خانوادگی و رقابتی است و پیامد نهایی آن، تعارض و تعلیق هویتی کودک است.

جدول ۳. کدهای احصاشده از نظرات مصاحبه‌شوندگان در مقولهٔ هراس‌های پنهان

کدهای گزینشی	کدهای محوری	متن مصاحبه‌ها
هراس‌های پنهان	درآمد ناپایدار	نگرانی من از آینده، درآمد ناپایدارمه. نبود درآمد ثابت و کافی بزرگ‌ترین دلهرهٔ منه.
	ریسک سرمایه‌گذاری	دلهره‌م ازدست‌دادن سرمایه‌گذاریم روی تلگرام و ارزهای دیجیتاله.
	ناتوانی در رقابت با همتایان	نگرانی من از اینه که استعداد کافی در این کار نداشته باشم. رقیب‌های سرسختی که در این راه دارم.
	عقب‌افتادن از درس‌ها و نداشتن زمان برای مطالعهٔ دروس	عقب‌افتادن از درس‌هایم بزرگ‌ترین دلهرهٔ منه. اینکه وقت زیادی از من بگیره و نتونم به درس‌هام برسم، بزرگ‌ترین دلهره‌مه.
	ریزش فالوورها	نگرانی من ازدست‌دادن فالوورها و امید من در آینده اینه که در شبکهٔ مجازی الگویی برای نسل جوان باشم.
	فشار و استرس آینده	از نگرانی‌ها می‌توان فشار و استرس برای موفقیت رو گفت.

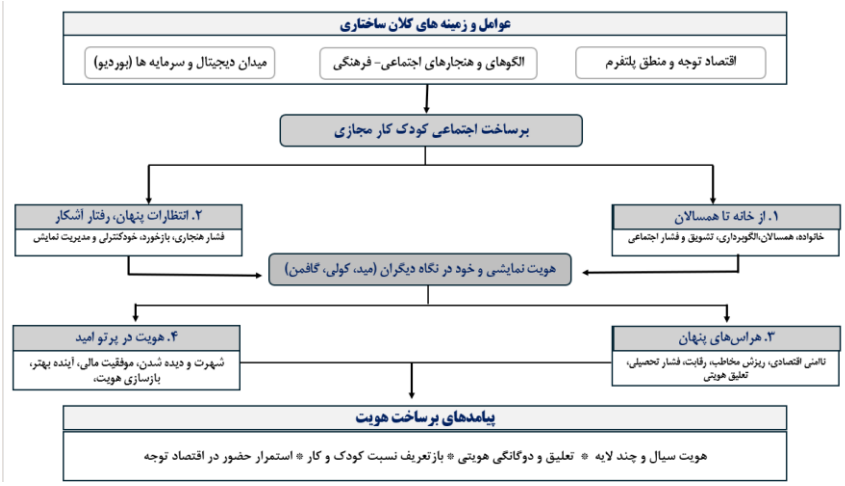
۴-۴. هویت در پرتو امید: نقش چشم‌اندازهای فردی در تجربهٔ اجتماعی کودکان کار مجازی

عنوان «هویت در پرتو امید» نشان‌دهندهٔ اهمیت امید و آرزوهای شخصی در شکل‌گیری هویت اجتماعی این کودکان است. امید، در کنار ترس‌ها و هراس‌ها، به‌مثابهٔ یک نیروی محرک و راهبرد کنشگرانهٔ کودک در مواجهه با شرایط میدان دیجیتال ظاهر می‌شود. در مدل مفهومی، امید از یک سو پیامد گفتمان‌های فرهنگی مسلط در میدان دیجیتال است و از سوی دیگر، کودکان از طریق بازسازی هویتی و کنشگری خود به این شرایط پاسخ می‌دهند. امید به دیده‌شدن، شهرت و کسب درآمد، نه‌تنها انگیزهٔ ادامهٔ فعالیت را فراهم می‌آورد، بلکه چارچوبی برای تفسیر رنج‌ها، اضطراب‌ها، فشارها و شکست‌ها به‌دست می‌دهد. آرزوی شهرت و دیده‌شدن نیز افق هویتی جدیدی برای کودکان در فضای مجازی ایجاد می‌کند. به گفتهٔ اسنایدر (۲۰۰۲)، امید مفهومی شناختی است که متوجه آینده است (بیرانوند و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۵). یکی از کودکان می‌گوید: «می‌خوام مثل... یوتیوبر معروفی بشم و اسمم تو گوگل سرچ بشه» (مصاحبه‌شوندهٔ ۴۴). برای خانواده‌ها، این امید جنبهٔ مالی و اقتصادی نیز دارد: «سربار ما نیست... حداقل خرج خودش درمی‌آد» (مصاحبه‌شوندهٔ ۲۷) و «علاوه بر احتیاجاتش یه جورهایی کمک‌خرج ما هم هست» (مصاحبه‌شوندهٔ ۳۴). فضای مجازی همچنین امکان بازسازی «خود» را فراهم می‌کند: «تو مدرسه خیلی گوشه‌گیر بودم... اینجا آدم مهمی می‌شم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۲۹). این امید در بستر گفتمان مسلط موفقیت دیجیتال نیز تقویت می‌شود: «این‌همه لایک و دیده‌شدن رو مهم‌ترین نشونهٔ موفق‌شدنم می‌دونم» (مصاحبه‌شوندهٔ ۱۴). همان‌گونه که در جدول ۴، در قالب کدهای باز و محوری مشاهده می‌شود، امیدهای فردی، نقش خانواده و زمینه‌های اجتماعی–فرهنگی، سه محور اصلی را در شکل‌گیری این مقوله تشکیل می‌دهند.

تحلیل محوری یافته‌ها نشان داد امید در تجربهٔ کودکان کار مجازی، به‌عنوان راهبردی کنشگرانه برای مواجهه با هراس‌ها و فشارهای ناشی از فعالیت در میدان دیجیتال شکل می‌گیرد. این امید در بستر گفتمان موفقیت دیجیتال و انتظارات اقتصادی و اجتماعی تقویت می‌شود و پیامد آن می‌تواند دوگانه باشد؛ از یک سو به توانمندسازی و بازسازی هویتی کودک منجر شود و از سوی دیگر، خطر تقلیل هویت کودک به موفقیت، شهرت و دیده‌شدن در فضای مجازی را به همراه داشته باشد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش آشکار می‌کند که هویت کودکان کار در فضای مجازی نه امری ذاتی، طبیعی و ازپیش‌موجود، بلکه برساخته‌ای پویا و سیال است که در بستری از درهم‌تنیدگی عوامل فردی، خانوادگی، فناورانه و ساختاری شکل می‌گیرد. در این فرایند، پلتفرم‌های دیجیتال بستری فراهم می‌سازند تا بازنمایی نقش‌ها، روابط میان‌فردی و محاسبات اقتصادی در هم بیامیزند. صورت‌بندی مفهومی برآمده از تحلیل داده‌های کیفی حاضر و نسبت میان زمینه‌های ساختاری، مقوله‌های چهارگانه و پیامدهای هویتی، در شکل ۲ به تصویر کشیده شده است.

شکل ۲. الگوی نهایی برساخت اجتماعی هویت کودک کار در فضای مجازی

در این میان، مقولهٔ نخست با عنوان از خانه تا همسالان: شبکه‌های ارتباطی اثرگذار بر شکل‌گیری هویت اجتماعی کودکان کار در فضای مجازی بیانگر آن است که خانواده و گروه همسالان، به‌مثابهٔ شبکه‌های مادر و مرجع، نقشی بنیادین در انتقال هنجارها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری ایفا می‌کنند. کودکان در پرتو تعامل با والدین، همکلاسی‌ها و دوستان، چارچوبی برای کنش اجتماعی و اقتصادی خویش در ساحت دیجیتال ساخته‌اند و به بازآفرینی فعالانهٔ هویت خود می‌پردازند. از منظر نظریهٔ کنش متقابل نمادین (بلومر، ۱۹۶۹؛ کولی، ۱۹۰۲)، هویت اجتماعی کودکان در بستر تعاملات روزمره و فرایند مستمر تعریف موقعیت قوام می‌یابد؛ جایی که کودک با دریافت بازخوردها، خود آینه‌سانش را در نسبت با دیگری‌ها می‌سازد. این یافته با نتایج خانیکی و نوری‌راد (۱۴۰۲) همسو است که نشان دادند تعاملات خانوادگی و الگوهای دسترسی در رسانه‌های اجتماعی به تکوین خود رسانه‌ای در سطح خرد می‌انجامد. افزون بر این، نتایج این بخش با یافته‌های شعبان جهانگیر و همکاران (۱۴۰۲) و رضایی و همکاران (۱۴۰۱) که بر مرکزیت نقش بسترهای ارتباطی والد–کودک و سبک‌های فرزندپروری در شکل‌دهی به دنیای رفتاری و هیجانی فرزندان تأکید دارند، قرابت تحلیلی دارد؛ با این تفاوت که در پژوهش حاضر، شبکهٔ روابط خانوادگی و همسالان نقشی فراتر از انتقال سادهٔ نقش‌ها یافته و به میانجی مشروعیت‌بخشی به فعالیت کاری کودک در بستر آنلاین بدل شده است.

مقولهٔ دوم، انتظارات پنهان، رفتار آشکار، بر وجود قواعد، استانداردها و هنجارهای ضمنی دلالت دارد که بدون بیان رسمی، در رفتارهای نمایشی روزمرهٔ کودکان بازتاب می‌یابند. از منظر رویکرد نمایشی گافمن (۱۹۵۹)، این مقوله بازتاب‌دهندهٔ اجرای اجتماعی نقش‌ها در صحنه‌های گوناگون زیست دیجیتال است. کودکان در صحنهٔ جلویی شبکه‌های مجازی تصویری مدیریت‌شده و همخوان با انتظارات مخاطبان و فالوورها به نمایش می‌گذارند و در پشت صحنه، احساسات، تضادها و فشارهای درونی خود را مهار می‌کنند. این نتیجه مؤید یافته‌های کردبچه و همکاران (۱۴۰۵) دربارهٔ ظهور تیپ‌های کودک نمایشی و کودک ویترینی است که در آن، کودک برای پاسخ به مطلوبیت‌های والدمحور و جلب توجه فالوورها، به نمایشی‌سازی مداوم خود تن می‌دهد. همچنین این سازوکار با تحلیل عابدین (۲۰۲۱)، و آرچر و دلمو (۲۰۲۳) انطباق دارد که نشان می‌دهند در اقتصاد توجه، مرز میان بازی کودکانه و کار تجاری محو می‌شود و کودک به ابژه‌ای رسانه‌ای و ریزسلبریتی تبدیل می‌شود تا تقاضای پلتفرم‌ها و فشارهای هنجاری بیرونی را برآورده کند.

مقولهٔ سوم، هراس‌های پنهان، نشان می‌دهد دغدغه‌های کودکان (از جمله نااطمینانی مالی، ریزش مخاطب، رقابت فرساینده و بیم ازدست‌دادن جایگاه اجتماعی) فقط موانعی انفعالی نیستند، بلکه محرک‌هایی برای یادگیری راهبردهای بقا در فضای مجازی به‌شمار می‌روند. در پرتو نظریهٔ میدان و هابیتوس بوردیو (۱۹۸۶)، این پدیده را می‌توان حاصل موقعیت کودکان در میدان رقابت بر سر سرمایه‌های نمادین و اقتصادی دانست؛ ترسی ساختاریافته که آنان را به همنوایی با الگوریتم‌ها و بازتولید عادت‌وارهٔ دیجیتال سوق می‌دهد. در مقایسه با مطالعات کار کودک سنتی (مانند ایمان‌زاده و علیپور، ۱۳۹۸) که احساس تنهایی اگزیستانسیال، رهاشدگی و بی‌معنایی را پیامد غالب کار کودک در فضای عینی معرفی می‌کنند، هراس‌های احصاشده در پژوهش حاضر ماهیتی فناورانه–ارتباطی دارند؛ به‌گونه‌ای که کودکان کار مجازی نه با انزوای فیزیکی، بلکه با اضطراب ناشی از دیده‌نشدن، تعلیق هویتی و فرسایش نقش روبه‌رو هستند. علاوه بر آن، همان‌طور که آهنگری و همکاران (۱۳۹۹) نشان دادند الگوهای مشارکت و ارتباط در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند پیامدهای معکوسی بر ثبات هویت ارتباطی بر جای بگذارد، در پژوهش حاضر نیز غرق‌شدن در قواعد میدان دیجیتال، نوعی ناامنی روانی و احساس شکنندگی هویتی مداوم در کودکان پدید می‌آورد. درواقع ورود کودکان به سبک زندگی پرمخاطرهٔ پلتفرمی و قرارگیری مداوم در معرض قضاوت‌های عمومی، نوعی هراس ادراک‌شده و احساس ناامنی ساختاریافته را در آنان درونی می‌کند؛

ترسی مزمن که حتی پیش از وقوع عینی شکست، رفتارها و سازوکارهای بقای آنان را در میدان دیجیتال بازتولید و جهت‌دهی می‌کند (علی‌وردی‌نیا و همکاران، ۱۴۰۴).

درنهایت، مقولهٔ چهارم، هویت در پرتو امید، به این نکته اشاره دارد که آرزوهای فردی (نظیر میل به خودشکوفایی، کسب استقلال مالی، الگوشدن برای همسالان و ارتقای منزلت اجتماعی)، به‌مثابهٔ نیرویی زاینده و پیش‌برنده، به تجربهٔ زیسته و کنشگری کودکان در فضای مجازی جهت می‌بخشند. این یافته مؤید و بسط‌دهندهٔ نتایج پژوهش محسنی، اسمعیلی و کاظمیان (۱۴۰۰) است که نشان دادند گفتمان امید و مؤلفه‌هایی مانند شناسایی و شکوفایی هدف، پویایی، جهت‌دهی و توانمندی عمل، بستر و مقدمهٔ دستیابی به هویت موفق را فراهم می‌سازند؛ به‌گونه‌ای که نوجوانان در پرتو افق‌های امیدبخش، کاوشی پویا را برای بازتعریف خود آغاز می‌کنند. در بافت پژوهش حاضر نیز امید به دیده‌شدن و موفقیت اقتصادی به کودکان کار مجازی این امکان را می‌دهد که خود را فراتر از یک ابژهٔ منفعل یا قربانی ساختار پلتفرمی تلقی کنند و در هیئت کنشگرانی فعال و در جستجوی هویت‌یابی اجتماعی ظاهر شوند. در این چارچوب، امید دیگر صرفاً یک خوش‌بینی عاطفی یا انتزاعی نیست، بلکه نوعی کنشگری عمل‌گرایانه و تلاشی پایین به بالا برای بازیابی سوژگی در متن ناپایداری‌های ساختاری است؛ راهبردی که از طریق آن، کنشگران نوظهور می‌کوشند در مواجهه با تنگناهای عینی، از مسیر عاملیت فردی و سازوکارهای انطباقی به بازمعنابخشی هویت و ساختن افق‌های بدیل دست بزنند (محمدزاده و همکاران، ۱۴۰۴). بااین‌حال، در بستر پلتفرم‌ها این امیدواری‌ها همواره با نوعی دوگانگی همراه‌اند؛ از یک سو سوخت روانی لازم برای تاب‌آوری، بازتولید عاملیت و هدایت رفتارهای آنلاین را تأمین می‌کنند و از سوی دیگر، در غیاب بسترهای نهادی حمایتی ممکن است کودک را در چرخه‌ای فرساینده از تلاش مداوم برای برآوردن انتظارات اقتصادی و الگوریتمی گرفتار سازند. به این سان، هویت کودک کار مجازی در تلاقی میان ساختارهای کلان و میانه (میدان اقتصاد توجه، نهاد خانواده و گروه همسالان) و فرایندهای خرد (مدیریت نمایش، هراس‌ها و عاملیت برآمده از گفتمان امید) برساخته می‌شود.

براین‌اساس، مدل مفهومی اولیهٔ پژوهش در مواجهه با داده‌های تجربی بازخوانی شد؛ به این معنا که اگرچه منطق الگوریتم‌ها و اقتصاد توجه بسترساز اصلی این پدیده است، اما در بافت اجتماعی–فرهنگی ایران، هنجارهای خانوادگی و فشارهای ارتباطی میان‌فردی نقشی پررنگ‌تر و تعیین‌کننده‌تر در بازتولید این هویت ایفا می‌کنند. براساس نتایج این تحقیق و در راستای ماهیت برساختی پدیدهٔ کودکان کار در فضای مجازی، پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه می‌شود:

- توانمندسازی و گفتگوی بین‌نسلی در نهاد خانواده و مدرسه: شایسته است خانواده‌ها و نهادهای آموزشی، فضایی از گفتگو و همراهی نقادانه فراهم آورند تا کودکان در تعامل با همسالان، الگوهای سالم حضور در زیست‌جهان مجازی را تجربه کنند. طراحی کارگاه‌های مشارکتی با حضور والدین و نوجوانان می‌تواند فاصلهٔ میان انتظارات پنهان خانواده و رفتارهای دیجیتال کودک را کاهش دهد و بستری امن برای هویت‌یابی او فراهم سازد.
- تدوین برنامه‌های تاب‌آوری روانی–اجتماعی و سواد الگوریتمی: لازم است بسته‌های آموزشی–مشاوره‌ای ویژه تدوین شود تا به کودکان بیاموزد چگونه هراس‌های ناشی از رقابت، ریزش مخاطب و نااطمینانی‌های فضای مجازی را مدیریت کنند. آموزش سواد پلتفرمی و مهارت‌های خودتنظیمی هیجانی به کودکان کمک می‌کند تا از افتادن در دام فرسایش نقش و اضطراب دیده‌شدن مصون بمانند.
- ایجاد بسترهای حمایتی برای خلاقیت ایمن و قانونمند: به‌جای نادیده‌انگاری عاملیت و امیدهای اقتصادی کودکان، ضروری است بسترهایی امن و متناسب با سن و رشد شناختی آنان طراحی شود تا استعدادها و تولیدات خلاقانهٔ کودکان بدون افتادن در دام بهره‌کشی تجاری، بازاریابی پنهان و کارزارهای سودجویانه، به فعلیت برسد.

- رویکرد سیاست‌گذارانهٔ چندرشته‌ای و پرهیز از برچسب‌زنی: سیاست‌گذاران، متولیان رسانه و فعالان حقوق کودک باید زیست دیجیتال این کودکان را نه برچسبی آسیب‌شناختی و صلب، بلکه هویتی سیال و فرایندی درنظر گیرند. اتخاذ رویکردهای تلفیقی (ترکیب جامعه‌شناسی، روان‌شناسی کودک و مطالعات رسانه) در تدوین قوانین حمایتی می‌تواند به بازتعریف حقوق کودک در اقتصاد دیجیتال و حمایت هم‌زمان از رفاه و عاملیت آنان بینجامد.

سپاسگزاری: مقاله مستخرج از رسالهٔ دکتری نویسندهٔ چهارم علی زارع، با عنوان فهم جامعه‌شناختی برساخت کودکان کار مجازی در دانشکدهٔ حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز است. از گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تبریز تشکر می‌کنیم. همچنین قدردان عوامل نشریهٔ مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران هستیم.

تعارض منافع: بنا بر اعلام نویسندگان، در این مقاله تعارض منافعی وجود ندارد.

منابع

آهنگری، گلاله، ساروخانی، باقر، و سلطانی‌فر، محمد (۱۳۹۹). بررسی شکل‌گیری هویت ارتباطی ناشی از عضویت در شبکهٔ اجتماعی پیام‌رسان تلگرام (مورد مطالعه: جوانان شهر تهران). مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۲۱(۵۰)، ۷–۳۱.

ایمان‌زاده، علی، و علیپور، سریه (۱۳۹۸). تجربهٔ زیستهٔ کودکان کار شهر تبریز از احساس تنهایی: مطالعه به روش پدیدارشناختی. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۸(۲)، ۲۷۹–۳۰۴. https://doi.org/10.22059/jisr.2019.268727.770

بیرانوند، زینب، قدم‌پور، عزت‌الله، و صادقی، مسعود (۱۴۰۱). اثربخشی آموزشی گروهی مبتنی بر نظریهٔ امید اسنایدر بر معنای زندگی و بهزیستی روان‌شناختی دانش‌آموزان دختر درگیر بحران هویت. رویش روان‌شناسی، ۱۱(۵)، ۳۳–۴۴.

خانیکی، هادی، و نوری‌راد، مریم (۱۴۰۲). زیست‌جهان مجازی کودکان و نوجوانان ایرانی: نقش پلتفرم‌ها، الگوریتم‌ها و خانواده. پژوهش‌های رسانه‌ای، ۱۳(۴)، ۱–۲۸. https://doi.org/10.22034/jcsc.2022.534443.2434

دلاور، علی (۱۳۸۵). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. تهران: ویرایش.

رضایی، عطیه، کریمی، مهسا، و حامی کارگر، فاطمه (x۱۴۰). تجربهٔ زیستهٔ مادران از آموزش مجازی فرزندان در دوران قرنطینهٔ کرونایی (مطالعه‌ای پدیدارشناسانه). فصلنامهٔ فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، ۱، ۴۷–۶۹.

سمسار، فاطمه (۱۴۰۵). برساخت و بازنمایی مادرانگی در زبان بصری اینستاگرام؛ تحلیل مضمون صفحات بلاگرهای مادر. سومین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی، مشاوره و مطالعات اجتماعی. نور.

شیخه، رضا، صفایی‌مقدم، مسعود، پاک‌سرشت، محمدجعفر، و مرعشی، منصور (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل مبانی رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی. روش‌شناسی علوم انسانی، ۲۶(۱۰۳)، ۳۹–۵۵. https://doi.org/10.30471/mssh.2020.4557.1757

صفری شالی، رضا، رضایی، مریم، اسلامی، مجتبی، و خادم حسینی، زهرا (۱۴۰۵). مطالعهٔ نوع نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار در شهر مشهد. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۵(۲)، ۱۲۳–۱۴۴. https://doi.org/10.22059/jisr.2026.403664.1670

عباس‌زاده، محمد (۱۳۹۱). تأملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۳(۴۵)، ۱۹–۳۴. https://doi.org/10.1001.1.20085745.1391.23.1.2.5

علی‌وردی‌نیا، اکبر، رازقی، ناصر، دادگر، مریم، و اندرجامی، سید سجاد (۱۴۰۴). مطالعه‌ای جامعه‌شناختی بر سبک زندگی، بزه‌دیدگی و هراس ادراک‌شده از جرم. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۴(۴)، ۷۱۷-۷۴۷. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.395285.162

کردبچه، رضا، سوادیان، پروین، و شکربیگی، عالیه (۱۴۰۵). تحلیل جامعه‌شناختی پدیدهٔ کودکان کار مجازی و زمینه‌های اجتماعی شکل‌گیری آن. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۶(۲)، ۱۸۹–۲۰۹. https://doi.org/10.22059/ijsp.2026.373772.671223

محمدزاده، فاطمه، باستانی، سوزان، و اعظم آزاده، منصوره (۲۰۲۵/۱۴۰۴). مسئله‌مندی امید و ناامیدی در میان جوانان در بستر جامعهٔ ایران: مطالعهٔ شهر تبریز. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۴(۴)، ۶۶۳–۶۸۹. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.396337.1628

محمدی، کاوه، قاسمی، زهرا، و وکیلی، نجمه (۱۳۹۷). برساخت اجتماعی و تجربهٔ شخصی شهروندان سنندجی از بحران هویتی و قومیتی. فصلنامهٔ انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۶(۵۸)، ۲۲۱–۲۴۹. https://doi.org/10.22034/jcsc.2020.93104.1707

ممتاز، فریده (۱۳۸۳). معرفی مفهوم طبقه از دیدگاه بوردیو. پژوهشنامهٔ علوم انسانی، ۴۱– ۴۲، ۱۴۹–۱۶۰.

نیازی، محسن، و مرتضوی، آمنه (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل اندیشه و نظریه‌های اروینگ گافمن. کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روان‌شناسی و علوم اجتماعی. تهران.

یوسفیان، نوید، و موسوی کریمی، میرسعید (۱۳۸۹). سازه‌انگاری معرفتی و برساخت‌گرایی اجتماعی. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱(۱)، ۱۲۹–۱۴۳.

References

Abbaszadeh, M. (2012). A reflection on validity and reliability in qualitative research. *Applied Sociology*, *23*(45), 19–34. https://doi.org/10.1001.1.20085745.1391.23.1.2.5 (*In Persian*)

Abdullah, A., Huynh, I., Emery, C. R., & Jordan, L. P. (2022). Social norms and family child labor: A systematic literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(7), 4082. https://doi.org/10.3390/ijerph19074082

Abidin, C. (2021). From Internet famous to influencer kid: The child as microcelebrity and merchandise on social media. In M. de Cesari & A. K. Höijer (Eds.), *The Oxford handbook of political participation*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780197561234.001.0001

Aliverdinia, A., Razeghi, N., Dadgar, M. & Enderajemi, S.S. (2025). A Sociological Study of Lifestyle, Victimization, and Perceived Fear of Crime. *Social Studies and Research in Iran*, *14*(4), 717-747. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.395285.1622 (*In Persian*)

Archer, C., & Delmo, K. (2023). Play is a child's work (on Instagram): A case study of the use of children as paid social media influencers to market toys. *M/C Journal*, *26*(2). https://doi.org/10.5204/mcj.2952

Baym, N. K. (2020). *Playing to the crowd: Musicians, audiences, and the intimate work of connection*. New York University Press. https://doi.org/10.18574/nyu/9781479896165.001.0001

Beck, U. (1986). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage Publications.

Beyranvand, Z., Ghadampour, E., Sadeghi, M., & Hassani Jalilian, M. (2022). The effectiveness of group training based on Snyder's hope theory on meaning in life and psychological well-being of female students experiencing identity crisis. *Rooyesh-e-Ravanshenasi*, *11*(5), 33–44. http://frooyesh.ir/article-1-3657-fa.html (*In Persian*)

Bourdieu, P. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. Sage Publications.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.

Clark, R. D., & Jno-Charles, B. A. (2025). Child labor in social media: Kidfluencers, ethics of care, and exploitation. *Journal of Business Ethics*, *201*, 35–62. https://doi.org/10.1007/s10551-021-04935-0

Craig, D., & Cunningham, S. (2023). Toy unboxing and beyond: The rise of child influencers in the creator economy. *Social Media + Society*, *9*(1), 1–12. https://doi.org/10.1177/20563051231157604

Delavar, A. (2006). *Research methods in psychology and educational sciences*. Nashr-e Virayesh. (*In Persian*)

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.

Gray, C. S., Shaw, J., Baker, G. R., Kuluski, K., & Wodchis, W. P. (2024). The integrated care world is a stage: Applying Goffman's theory of dramaturgy to the activities of integrated care. *International Journal of Integrated Care*, *24*(3), 17. https://doi.org/10.5334/ijic.7331

Husin, S. S., Ab Rahman, A. A., & Mukhtar, D. (2024). The symbolic interactionism theory: A systematic literature review of current research. *International Journal of Modern Trends in Social Sciences*, *4*(17). https://doi.org/10.35631/IJMTSS.417010

Imanzadeh, A., & Alipour, S. (2019). Lived experience of loneliness among working children in Tabriz: A phenomenological study. *Social Studies and Research in Iran*, *8*(2), 279–304. https://doi.org/10.22059/jisr.2019.268727.770 (*In Persian*)

Jensen, L. X., Bearman, M., & Boud, D. (2022). Digital ethnography in higher education teaching and learning—a methodological review. *Higher Education*, *84*(5), 1143–1162. https://doi.org/10.1007/s10734-022-00838-4

Kattein, E., Schmidt, H., Witt, S., Jörren, H. L., Menrath, I., Rumpf, H.-J., Wartberg, L., & Pawils, S. (2023). Increased digital media use in preschool children: Exploring the links with parental stress and their problematic media use. *Children*, *10*(12), 1921. https://doi.org/10.3390/children10121921

Khaniki, H., & Nouri-Rad, M. (2023). The virtual lifeworld of Iranian children and adolescents: The role of platforms, algorithms, and family. *Media Studies*, *13*(4), 1–28. https://doi.org/10.22034/jcsc.2022.534443.2434 (*In Persian*)

Kordbacheh, R., Savadian, P., & Shekarbeigi, A. (2025). Sociological analysis of the phenomenon of virtual working children and the social contexts of its formation. *Journal of Social Problems of Iran*, *16*(2), 189–209. https://doi.org/10.22059/ijsp.2026.373772.671223 (In Persian).

Kumar, P., & Schoenebeck, S. (2023). The modern child's digital labor: Visibility, identity, and the influencer industry. *New Media & Society*, *25*(4), 789–810. https://doi.org/10.1177/14614448211056789

Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Annual research review: Harassment and bullying in the digital age: A review of the evidence for the UK. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *55*(6), 651–665. https://doi.org/10.1111/jcpp.12197

Manning, P. (2020). Erving Goffman and dramaturgical sociology. In P. Kivisto (Ed.), *The Cambridge handbook of social theory* (pp. 250–267). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316677445.013

Mascheroni, G., & Siibak, A. (2024). Datafied childhoods: The making of children's digital selves through parental tracking and quantification. *New Media & Society*, *26*(3), 145–163. https://doi.org/10.1177/14614448211063183

Mohammadi, K., Ghasemi, Z., & Vakili, N. (2018). Social construction and personal experience of citizens of Sanandaj regarding identity and ethnic crisis. *Iranian Association of Cultural Studies and Communication*, *16*(58), 221–249. https://doi.org/10.22034/jcsc.2020.93104.1707 (In Persian).

Mohammadzadeh, F., Bastani, S. & Azam Azadeh, M. (2025). Problematic of Hope and Hopelessness Among Youth in the Context of Iranian Society: Study of Tabriz City. Social Studies and Research in Iran, *14*(4), 663-689. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.396337.1628 (In Persian).

Momtaz, F. (2004). Introducing the concept of class from Bourdieu's perspective. *Humanities Research*, *41–42*, 149–160. (*In Persian*)

Niazi, M., & Mortazavi, A. (2015). An examination and analysis of Erving Goffman's thoughts and theories. *International Conference on Humanities, Psychology and Social Sciences*, Tehran, Iran. (*In Persian*)

Ofcom. (2023). *Children and parents: Media use and attitudes report 2023*. Office of Communications.

Rezayi, A., Karimi, M., & Hami Kargar, F. (2022). Living experience of mothers from virtual education of children during coronary quarantine (phenomenological study). *Information and Communication Technology in Educational Sciences*, *13*(1), 47–69. (In Persian)

Safari Shali, R., Rezaei, M., Eslami, M., & Khadem Hoseini, Z. (2026). A study of social patterns of citizens' attitudes toward working children in the city of Mashhad. *Social Studies and Research in Iran*, *15*(2), 123–144. https://doi.org/10.22059/jisr.2026.403664.1670 (*In Persian*)

Samsar, F. (2026). The construction and representation of motherhood in the visual language of Instagram: A thematic analysis of mother blogger pages. *Third International Conference on Psychology, Educational Sciences, Counseling and Social Studies*, Noor, Iran. (*In Persian*)

Sheikheh, R., Safaei Moghadam, M., Pakseresht, M. J., & Marashi, M. (2020). An analysis of the foundations of the social constructionist approach. *Methodology of Social Sciences and Humanities*, *26*(103), 39–55. https://doi.org/10.30471/mssh.2020.4557.1757 (*In Persian*)

Valeska Berg, D., Arabiat, D., Morelius, E., Kervin, L., Zgambo, M., Robinson, S., & Whitehead, L. (2024). Young children and the creation of a digital identity on social networking sites: Scoping review. *JMIR Pediatrics and Parenting*, *7*, e54414. https://doi.org/10.2196/54414

Yousefian, N., & Mousavi Karimi, M. S. (2010). Epistemological constructivism and social constructionism. *Cultural Sociology*, *1*(1), 129–143. (*In Persian*)

Zokaei, M. S., & Parvizi, A. (2021). The attention economy and the formation of performative identity among adolescent social media users: A case study of Tehran. *Culture–Communication Studies*, *22*(51), 197–223. (*In Persian*)